

PRIKAZI I RECENZIJE

Charles E. BOHLEN

Witness to History 1929—1969
W. W. Norton & Company Inc.
New York 1974. str. 542

Memoarska literatura značajno je polje spisateljstva na kojem se u posljednje vrijeme nastoji ogledati sve više autora — bivših diplomata, koji svakako iz obilja događaja i materijala vezanih uz njihovu profesionalnu djelatnost mogu napraviti čitka i zanimljiva štiva. Iako sama diplomatska djelatnost nije više ono što je nekad bila, tj. njezina tajnost i značenje u velikoj mjeri su narušeni i izmijenjeni, ipak svaka knjiga takvog karaktera, koja pokušava detaljnije osvjetliti diplomatsku aktivnost, izaziva pojačani interes čitalaca.

Ako se tim općim odrednicama, koje na stanovit način vrijede za veliku većinu memoara bivših diplomata, doda da je u ovom slučaju riječ o jednom od eminentnih američkih diplomata — Charlesu Bohlenu — i njegovim svjedočanstvima, dobiva se nova dimenzija, koja naravno povećava zanimanje za sam rad. U sadržajnom smislu knjiga se bavi svojim najvećim dijelom američko-sovjetskim odnosima, koji već desetljećima tvore glavni dio američke vanjske politike.

Charles Bohlen, kao tipični predstavnik uspjele generacije američkih diplomata, i njegova konkretna djelatnost, koja je u velikoj mjeri vezana uz američko-sovjetske odnose središnji su dio ovih sjećanja, ali sve to zajedno

prikazuje se u širem kontekstu političkih zbivanja, koja su bila toliko burna i značajna, da se autorovo sudjelovanje u njima u pravom smislu može označiti kao svjedočenje o povijesti.

Charles Bohlen istaknuta je figura američke diplomatske službe. Na diplomatsku pozornicu on je stupio u doba stanovitog jačanja američkih vanjskopolitičkih interesa i proširenja američkih akcija, da bi s vremenom zajedno sa čitavom američkom politikom pratio i doživljavao velike transformacije.

Amerika iza prvog svjetskog rata, još nezainteresirana u većoj mjeri za svjetska zbivanja, polako jača svoje prisustvo u svijetu da bi u godinama antihitlerovske koalicije čini se, nepovratno izašla iz »splendid isolation« i postala svjetska supersila s globalnim ciljevima i interesima. Ali na tom dugom vremenski i sadržajno značajnom povijesnom putu, koji je u velikoj mjeri i put Charlesa Bohlena, pojavljuje se i jedna druga država: Sovjetski Savez, koji će zbog svoje veličine, potencijalnih snaga i osobitog društveno-političkog ekonomskog i ideološkog sistema ubrzo postati značajna točka američkog vanjskopolitičkog djelovanja.

Tu dugu i vrlo značajnu metamorfozu u kojoj su Sjedinjene Američke Države usporedo s jačanjem svojih svjetskih interesa na drugačiji način doživljavale i prilazile Sovjetskom Savezu vrlo minuciozno prati i Charles Bohlen, čija se karijera u četrdeset go-

dina diplomatske službe uvijek kretala ili sasvim unutar ili vrlo blizu američko-sovjetskih relacija. Od uspostavljanja diplomatskih odnosa između dvije zemlje, suradnje u danima velike anti-hitlerovske koalicije, godina hladnog rata i početaka koezistencionog popuštanja, prati Bohlen izbliza i sadržaj i forme tih odnosa, nastojeći ih prenijeti u onom svjetlu kako ih je on doživio.

Bilo da se radi o Charlesu Bohlenu kao mladom diplomatskom službeniku u Moskvi, zatim Bohlenu ekspertu za Sovjetski Savez, koji prevodi predsjedniku Rooseveltu na sastancima lidera velike koalicije, ili pak o njegovom ambasadorskom djelovanju u Moskvi, kazivanje o američko-sovjetskim odnosima je precizno i striktno odgovara različitim etapama kroz koje su prolazili američko-sovjetski odnosi.

No pisac se ne zadovoljava isključivim relacioniranjem tih odnosa, već ih uvijek ispunjava i svojim vlastitim opservacijama, koje bez obzira na stanovitu uniformnost i jednostranost, ipak zaslužuju pažnju. Vjerojatno sve ono za što nije bilo prilike da Bohlen tokom svog aktivnog djelovanja realizira na vanjskopolitičkom planu, nalazi u memoarima svoje zapaženo mjesto. To je istodobno i prilika da se bolje upoznaju intelektualni svijet i dometi razmišljanja Bohlena kao tipičnog seniora američke diplomatske službe i predstavnika štaba za planiranje američke vanjske politike, posebno prema Sovjetskom Savezu.

S obzirom na svoj četrdesetogodišnji staž i mjesto koja je zauzimao u američkoj diplomatskoj službi, Charles Bohlen je imao prilike da se susretne i radi s velikim brojem političkih lidera bilo američkih bilo stranih. Kroz stranice njegove knjige redaju se imena Roosevelta, Trumana, Johna Fosterera Dullesa, Eisenhowera, Kennedyja, John-

sona i mnogih drugih američkih političara, ali isto tako prisutan je i Staljin, Bulganin, Molotov, Hruščov, de Gaulle, Adenauer i mnogi drugi. Dođajaše koji su posredno ili neposredno u spektru Bohlenovog razmatranja gotovo da je i nemoguće istaknuti, jer je riječ o dinamičnom razdoblju međunarodnih političkih odnosa u kome je Bohlen bio aktivni sudionik.

Pregovori iz razdoblja djelovanja velike koalicije otkrivaju mogućnosti ali i sve pukotine velike alijanse. Hladni rat sa svojim krizama: Berlinom i Korejom prikazuje se kao doba otvorenih antagonizama između bivših saveznika, a novi poststaljinski period stvara temelje za razvijanje početne suradnje. Ali kubanska kriza je pokazala da je i u toj novoj fazi moguće izbijanje konflikta, koji se sada zbog niza novih okolnosti ipak rješavaju na drugačiji način. Usputno, Bohlen se osvrće i na odnose unutar zapadne alijanse, promatra Daleki istok i američku politiku u tom dijelu svijeta, a nisu beznačajne niti opservacije o američkim odnosima sa zemljama Latinske Amerike. Iako Bohlen na nizu mjesta ističe da je nastojao uvijek djelovati kao specijalista za Sovjetski Savez razumljivo je da s obzirom na njegov položaj i veze koje je imao njegovo poznavanje problema daleko šire, te da je uz glavnu nit američko-sovjetskih veza morala biti prisutna i znatno šira materijala koja se u velikoj mjeri nadovezuje na osnovne karakteristike pojedinih etapa međunarodnih odnosa.

Charles Bohlen, iako je u svojoj karijeri napisao vjerojatno tisuće i tisuće različitih izvještaja, memorija i dokumenata ipak nije pisac. Štoviše, u uvodu knjige on sam kaže da je knjiga nastala kao rezultat ne njegovog pisanja već diktiranja u magnetofon i kasnijeg prepravljavanja i prilagođivanja. To međutim čitalac ne osjeća. Jezik

pripovijedanja je jednostavan i razumljiv, pojedini dijelovi knjige sretno se međusobno uklapaju i tvore jedinstvenu cjelinu.

Kao što to gotovo uvijek biva u autora koji se bave memoarskom literaturom i Bohlenovo viđenje pojedinih događaja i osoba je apsolutno izraz njegovih subjektivnih afiniteta i shvaćanja, te ni u toj knjizi ne treba tražiti neke doprinose tzv. objektivnoj istini. Uostalom, Bohlen ne pokušava zatajiti svoja osjećanja. On je u hvaljenju pojedinih političara vrlo darežljiv, dok je s druge strane u kritiziranju nekih drugih, posebno to vrijedi za pojedine američke državne sekretare, vrlo oštar.

Nastojeći da i u memoarima ostane prisutan kao profesionalni ekspert za pitanja Sovjetskog Saveza autor se očito trudio da iznese objektivne stavove, bez nekih dodatnih emocionalnih opterećenja. Njegovo viđenje Sovjetskog Saveza i sovjetske politike, kako u godinama Staljinovog vladanja tako i kasnije veže se prije svega uz tvrdnju da je riječ o velikoj zemlji »koja ima velikodržavne interese«, a uza sve to vezana je i posebnom ideologijom koja, navodno, ometa da SSSR na međunarodnoj sceni nastupa ravnopravno i jednako poput ostalih država. Polazeći od te teze Bohlen gotovo kroz čitavu knjigu pokazuje svoj stav koji bi se mogao opisati kao inzistiranje na čvrstoj politici prema SSSR-u. Iako taj čvrsti kurs nije toliko žestok kao onaj iz vremena Johna Fostera Dullesa, evidentno je da Bohlen smatra da se samo silom mogu »urazumiti sovjetski lideri«. Svakako u tom smislu indikativno je i njegovo oduševljavanje predsjednikom Trumanom koji je nakon Roosevelta, (kojega usputno go-

voreći Bohlen baš nije prikazao s velikim simpatijama) unio vrlo oštre note u američku politiku prema SSSR-u.

No i taj bitni elemenat Bohlenovog opredjeljenja ne bi verziranog čitaoca trebao smetati. Čak, štoviše, s obzirom na polažaje koje je zauzimao teško bi bilo povjerovati da su Bohlenovi stavovi i mogli biti drugačiji. S druge strane, Bohlenovo prezentiranje slike Sovjetskog Saveza i američko-sovjetskih odnosa u velikoj mjeri može se uzeti kao karakteristika stavova šire plejade »sovjetologa« — praktičara iz State Departmenta.

Na kraju, polazeći od pretpostavke da se i u Bohlenovoj knjizi, kao i u nizu drugih radova slične vrste, iznose subjektivni stavovi i gledanja, potrebno je naglasiti da ona nikako ne moraju uvijek korespondirati sa slikom objektivne realnosti. Osim toga, iznošenje vlastitih stavova o brojnim pitanjima međunarodnih političkih odnosa, zatim neke Bohlenove ocjene, a posebno one o sovjetskom razvoju moraju se shvatiti u širem kontekstu kao stanovito svjedočenje o vremenu i značajnim političkim akterima. A upravo to pomaže da se u Bohlenovom djelu ne traže neki precizni podaci o prošlim međunarodnim zbivanjima, već da se na osnovi njegovog opisa pokušaju analizirati i bolje shvatiti glavni kreatori i njihovo ponašanje. Takvom promatranju knjige Charlesa Bohlena sigurno da neće smatrati njegova politička opredjeljenja, u stanovitim situacijama vrlo pristrane ocjene ili pak ideološka obojenost. Sve to zajedno može baciti nešto svjetla na nosioce politike velike države i na njihovo viđenje svijeta i američke uloge u njemu.

Radovan Vukadinović

Peter Heintz

THE FUTURE OF DEVELOPMENT

Bern, Stuttgart, Vienna, 1973.

Hans Huber

Publishers, str. 152.

Tema ove vrijedne knjige («Budućnost razvoja») nije »nova«. Pisac se bavi ekonomskim i socijalnim razvojem svijeta, a to je stara i zapravo vječna duhovna inspiracija kako baba-sanjalica tako i ozbiljnih znanstvenika. Moderna sredstva masovnih komunikacija populariziraju *rezultate* te vrste istraživanja, pak se može bez pretjerivanja kazati da su ona danas dostupna svakome. To sa svoje strane stimulira nova istraživanja te vrste. Time se ponajviše i može objasniti da se danas u svijetu više od polovice svih literarnih izdanja (knjiga, članaka i sl.) bavi na direktan ili posredan način ekološkom problematikom. Naime, humana ekologija bavi se kao posebna grana biologije čovjekom i njegovom okolinom: tako se ta mlada »sintetska« znanost uvlači u sve društvene znanosti bez obzira na paradoksalnu činjenicu što je ona sama uvijek »samo« određena teorija *ekonomskog* (i socijalnog) *razvoja*.

Na svaki način, interes za tempo i pravce razvoja suvremenog svijeta nije više u novije vrijeme »rezerviran« isključivo za ekonomiste i ekonomske znanosti. Knjiga *sociologa* Petera Heintza to potvrđuje. Štaviše, ona svjedoči da o ovoj eminentno politekonomskoj temi *moгу* i *imaju što* kazati i sociolozi.

U uvodu knjige pisac precizira da ga zanimaju strukturalne promjene u »internacionalnom sistemu«, dakle u svijetu u cjelini i njegovim pojedinim dijelovima. Naime, jedna je od temeljnih postavki sociologije ta, da struktura socijalnog sistema uvjetuje pona-

šanje subjekata sistema. I obrnuto, subjekti (pojedinci, klase i slojevi odnosno države) sa svoje strane utječu na mijenjanje strukture sistema. *Objekt* autorova istraživanja jest »budućnost razvoja«, a oruđa su mu: a) određena makrosociološka teorija na koju se poziva, a bliže ju je razradio u drugim svojim radovima, i b) simulacija stvarnog odnosno budućeg razvoja tom teorijom ili metodologijom (v. str. 7 i dalje).

Govoreći jednostavnim jezikom, komplicirana makrosociološka teorija i metodologija Petera Heintza svodi se na istraživanje i pokazivanje kako se ponašaju četiri osnovne vrijednosti odnosno četiri pokazatelja razvoja: *dohodak* po stanovniku, *obrazovanje*, *urbanizacija* i tzv. *ekonomska diferencijacija* pod kojom podrazumijeva proces preslojavanja stanovništva iz primarnog sektora (poljoprivreda) u sekundarni (industrija) i u tercijarni («sve ostalo») sektor privređivanja.

Inzistiranje na što *kompleksnijim* pokazateljima razvoja nije neka novost u kojoj bi se iscrpljivao Heintzov i uopće sociološki doprinos razmatranoj problematici. Čak bi se moglo reći da se broj važnih pokazatelja razvoja ovdje pretjerano reducira. Pri istim ostalim okolnostima veći postotak nepismenih ili pitanje tzv. radne discipline mogu npr. i te kako određivati tempo budućeg razvoja. Svojevrsnu »novost« i originalnost ovog djela mi vidimo u tome, što pisac s pomenuta četiri osnovna pokazatelja razvoja (na engleskom jeziku opisana i predstavljena redom simbolima I, E, U i LD) izvodi brojne kombinacije i tako nastoji prognozirati budući razvoj pojedinih država i svijeta. Mnogo se služi modernim matematičkim izrazima, te se ne ustručava pokazati koliko griješi primjenjujući svoju metodu simuliranja *stvarnog* razvoja pojedinih zemalja. Sam princip

računanja nije posebno kompliciran: polazi se od neke bazne godine, simulirani razvoj povjerava se stvarnim podacima razvoja nedavne prošlosti i, konačno, prave se predviđanja za relativno blisku budućnost (1980. godinu npr.). Naglašavamo »relativno blisku budućnost«, jer ovaj pisac očigledno nije toliko naivan da bi se bavio »egzaktnim« prognostiziranjem tehnologije i sličnih »detalja« daleke budućnosti, što su kao nenaučni pokušaj pravljenja »prčvarnica budućnosti« osuđivali još klasici marksizma.

Budući razvoj svijeta i njegovih regija nesumnjivo ovisi o tolikom broju čimbenika (u terminologiji Petera Heintza neovisnih i ovisnih varijabli) da ga je nemoguće posve »egzaktno« predviđati. Zbog toga smatramo važnim naglasiti da za svaku ovakovu metodu vrijedi uglavnom isto ono što i za famoznu metodu kompjutorske simulacije u neomaltuzijanskoj »bibliji« (Meadows i suradnici »Granice rasta«), koja u brzom ekonomskom razvoju vidi skorbu propast svijeta. Naime, te i takove metode treba uzimati s dužnom rezervom i kritički. U tom smislu treba priznati da je Peter Heintz mnogo manje pretenciozan u prikazivanju vrijednosti i domašaja njegove metode analize razvoja od većine ostalih sociologa, ekologa i u krajnjoj liniji futurologa — granice između znanosti i naučne fantastike (»science fiction«) već su danas uostalom, toliko nesigurne da to zahtijeva posebna razmatranja za svaki slučaj odvojeno.

Prva tri od ukupno sedam poglavlja Heintzove knjige iznose probleme razvoja i metode koje smo ukratko već opisali. Slijede dva poglavlja u kojima se analizira razvoj Argentine i Švicarske, kao zemalja tipičnih za određeni »tip razvoja«. Slučaj, Argentinu pisac uzima kao primjer zemlje čiji je razvoj umnogome uvjetovan djelovanjem multinacionalnih kompanija kao

nosilaca »prenošenja« moderne tehnologije u zemlje u razvoju, zapravo kao primjer zemlje koja je po nekim pokazateljima razvoja (stupanj urbanizacije) među vodećima u svijetu. Na primjeru Švicarske kao visokorazvijene zemlje analizira kako je takav razvoj moguć i s relativno usporenim razvojem faktora obrazovanja u situaciji kada se importom nekvalificirane radne snage domaće stanovništvo radno svrstava u radnike s »bijelim ovratnikom«.

U posebnom poglavlju pisac se bavi jednom od najmarkantnijih pojava poslijeratnog razvoja svijeta, kako to govori već i sam naslov tog poglavlja — »Koncentracija moći i multinacionalne organizacije«. Pri tom misli dakako na gigantske privredne korporacije, jer bi se pod tim moglo ev. pomišljati i na razne *međunarodne organizacije* kakvih je danas već više od tri tisuće, a osnivaju ih i financiraju posebnim sporazumima najčešće države odnosno vlade zainteresiranih zemalja. Pisac dobro zapaža značaj moćnih multinacionalnih kompanija koje već konkuriraju u privrednom pogledu državama, ali ne laže, a nije ni moguće u jednom uzgrednom osvrtu išta bitno nova reći što nije napisano o toj temi.

Zadnje poglavlje ove knjige jesu zaključci prethodnih razmatranja kojima treba u pozitivnom smislu priznati manju pretencioznost nego bi se to moglo očekivati s obzirom na uvodno postavljanje ciljeve istraživanja. U skladu s nastojanjem na Zapadu da se svaka znanost pa tako i sociologija prikaže ka »čista nauka«, pisac izričito pokušava »apstrahirati ideološka pitanja« (str. 149). No, već nekoliko redaka dalje sam sebe pobija jer uzima u obzir i mogućnost da se budući »internacionalni sistem« formira na osnovi produbljanja razlika između razvije-

nih i nerazvijenih zemalja, kastinski i tome slično.

Već zbog same nedovoljno razjašnjene terminologije i značenja upotrebljanih pojmova (endogeni i egzogeni faktori razvoja, otvoreni i zatvoreni društveni sistemi itd.) nije uvijek lako suditi o znanstvenoj utemeljenosti i u tom smislu progresivnosti ovog pisca i njegova djela. No bez obzira na tu i takvu nepreciznu terminologiju, ovo je djelo upravo *revolucionarno* u usporedbi s većinom djela slične vrste. Jer dok se u drugim sličnim djelima zagovara politika *stagnacije* — dakle ideal posve suprotan težnjama i programima svih vlada i država svijeta — Peter Heintz iskreno vjeruje i dokazuje nezaustavljivost ekonomskog i socijalnog razvitka suvremenog društva.

Za pisca ove knjige ekonomski je razvoj pretpostavka napretka, a stagnacija sinonim nazadovanja koje vodi u »zatvaranje i društveno uređenje nalik kastinskom sistemu« (str. 147). Glede tog svog osnovnog stava, ovaj je pisac veoma jasan i ne da se »zburniti« lažnim dilemama *ili* tehnički progres *ili* opasno zagađivanje čovjekove okoline i sličnim »strahotama« koje se modernom čovjeku nastoje servirati kao moderna varijanta nekadašnjih epidemija kuge.

Knjiga P. Heintza zanimljiva je za našeg čitaoca i zbog jednog posebnog razloga. Tehnika analize i njezine metode pretpostavljaju danas u svim sociološkim naukama poznavanje mnogih pomoćnih disciplina kao statistike, matematike, izgradnje ekonomskih modela itd. Štaviše, novija analiza pretežno je matematička, pa matematika služi i kao glavno sredstvo za izvođenje zaključaka koji se verbalno tek ilustriraju. Klasična analiza postupala je uglavnom obrnuto, baš zato što nije ni pokušavala apstrahirati od »ideoloških« (u biti socioloških) aspekata koje

moderna građanska sociologija ili ekonomija uzimaju kao »data« i njima se onda podrobnije niti ne bave. U slučaju naše knjige pisac nije mogao ni uz najbolju volju isključiti paralelnu primjenu klasičnih i »modernijih« metoda analize zbog samog *predmeta* analize. Kategorija »razvoj« pojmovno nije samo ova ili ona konkretna *tehnika* analize, već kao i druge ekonomsko-sociološke kategorije istodobno je logičku, historijsku i društvenu kategoriju u jedinstvu svih tih elemenata. Samo s tog stajališta, kako je to svojedobno briljantno zapazio prof. Slobodan Štampar, moguće je i potrebno procjenjivati vrijednosti ovih ili onih posebnih tehnika i metoda analize u društvenim naukama.

Zbog svih navedenih razloga smatramo da knjiga Petera Heintza zaslužuje pažnju ne samo sociologa, ekonomista i politologa po struci, već i studenata odnosno najšireg kruga čitalaca zainteresiranih za probleme razvoja i moderne metode istraživanja te problematike.

Ivo Brkljačić

Stewart Steven

OPERATION SPLINTER FACTOR
The untold story of the West's most
secret Cold War Intelligence operation
Hodder and Stoughton,
London 1974., str. 243.

Hladni rat je jedno od najznačajnijih i najdugotrajnijih razdoblja poslijeratnih međunarodnih odnosa i toj etapi specifičnog suočavanja dva suprotna društveno-politička i ekonomska sistema, poklonjena je dosada goleme literatura. Radovi koji tretiraju to razdoblje konfrontiranja dvaju su

protnih političkih polova osvjetljavaju najrazličitije aspekte međudržavnih odnosa, i u tom obilju djela na Zapadu i na Istoku moguće je naći dio odgovora na pitanja o glavnim akterima, njihovim političkim ciljevima i sadržaju najvažnijih hladnoratovskih akcija.

Knjiga Stewarta Stevena po svom pristupu i prezentaciji materijala zauzima svakako posebno mjesto. Uzimajući hladnoratovsko stanje međunarodnih političkih odnosa kao osnovni okvir radnje, autor specificira svoj opis na područje istočne Evrope, koje je inače imalo svoju posebnu vrijednost u godinama hladnog rata i na čijem je prostoru, bar u početnom razdoblju, hladni rat poprimio svoje bitne značajke, što će kasnije od hladnog rata učiniti stanoviti model međunarodnih odnosa u praktičnom i u teorijskom smislu.

Stewart Steven, inače ugledni britanski novinar vanjskopolitički urednik Daily Expressa i kasnije Daily Maila, nakon pune dvije godine rada, potrudio se da iz hladnoratovske faze međunarodnih odnosa pokuša osvjetliti jednu akciju koja je započeta kao obavještajna operacija da bi po svojim prvim dometima ubrzo prešla isključivo te okvire tzv. subverzivnog djelovanja. Po zamisli svojih autora »operacija Splinter Factor« trebala je uroditi značajnim rezultatima u obliku izbijanja krupnih poremećaja u istočnoevropskim zemljama, revoltiranjem masa i postupnom kidanju veza istočne Evrope sa Sovjetskim Savezom. Pri tome se posebno isticalo da bi taj cjelokupni veliki strateški plan te kao bez izravnog američkog angažiranja, te bi zapravo istočnoevropske zemlje bile na neki način gotovo spontano vraćene u krilo tzv. slobodnog (zapadnog) svijeta.

Prateći operaciju »Splinter Factor« od momenta kada je 1948. godine visoki

poljski obavještajni oficir jevrejskog podrijetla Jozef Swiatlo odlučio da surađuje, najprije s britanskom a kasnije s američkom tek osnovanom obavještajnom službom (CIA) britanski pisac gradi svoje kazivanje za koje je; kako sam kaže, u uvodu knjige upotrebio sve postojeće tehnike pripovijedanja i istodobno koristio mnogobrojne izvore. Od brojnih javno publiciranih dokumenata, materijala Radio Slobodna Evropa pa sve do osobnih intervjua s bivšim američkim i zapadnoevropskim obavještajcima i nekim njihovim istočnoevropskim kolegama koji su prebjegli kasnije na Zapad, stvoreno je dosta čitko i logički povezano štivo koje zadržava pažnju čitaoca i pokušava rasvijetliti neka dosada dosta slabo poznata zbivanja iz novije političke povijesti evropskog kontinenta.

Okvir kazivanja je hladni rat, doba nepomirljivog konfrontiranja, sumnji i nepovjerenja u kome su se pojave procjenjivale specifičnim standardima vremena i sredine i gdje je zbog objektivnih i subjektivnih razloga bio izgrađen poseban svijet straha i terora. To posebno vrijedi za Istok gdje su nakon golemih ratnih razaranja i žrtava postupno nastajali novi društveno-politički i ekonomski sistemi, koje je od prvih dana njihove izgradnje Zapad aktivno nastojao spriječiti i odvratiti od puta izgradnje socijalizma. U takvoj situaciji nije bilo teško Noela Fielda, bivšeg američkog službenika u State Departmentu, kasnijeg simpatizera američke Komunističke partije, američkog diplomata u Ligi naroda, te suradnika karitativnih organizacija u godinama španjolskog građanskog rata i u doba II svjetskog rata proglasiti za američkog obavještajca na Istoku Evrope.

Osim toga, treba dodati da početni plan Jozefa Swiatla, koji je objeručke prihvatio sam šef CIA-e Allen Dulles,

nije ni bilo tako teško realizirati. Djelujući kao »suputnik« lijevih komunističkih ideja Noel Field je nastojao obilno pomagati komuniste bilo u logorima za španjolske borce ili kasnije u Švicarskoj, gdje se među brojnim izbjeglicama iz evropskih zemalja stjecao i značajan broj komunista koji su svi u Fielda nailazili na poseban tretman. No isto tako Noel Field je od 1942. godine aktivno i s punim znanjem surađivao s Allénom Dullesom, koji je u borbi protiv zajedničkog neprijatelja — nacizma — obilno financijski pomagao komuniste iz brojnih evropskih zemalja, nastojeći od njih dobiti dragocjene informacije o neprijatelju. Kako piše Stewart Stevens, Noel Field je bio taj koji je znatnim sumama novca pomagao istaknute evropske komuniste, velikim dijelom iz istočne Evrope. On im je pomogao da se prebace na teritorij svojih matičnih zemalja, a nakon rata jedan broj iz te velike skupine boraca protiv fašizma ponovno je tražio bilo liječničku bilo neku drugu pomoć od Fielda.

No kako je sukob unutar nekada jedinstvene antihitlerovske koalicije postajao sve izrazitiji, došla je na vidjelo aktivnost, odnosno usmjerenost Fieldove karitativne djelatnosti i on je 1946. godine otpušten s položaja šefa američkog ureda za pomoć izbjeglicama. Allen Dulles nije mu mogao oprostiti što je godinama realizirao interese koji se nisu poklapali s ciljevima američke politike.

U takvoj situaciji Field se 1948. godine kreće po Čehoslovačkoj u kojoj su na vlasti komunisti i u Poljskoj, te nastoji pronaći zaposlenje i stalno se preseliti u taj dio svijeta. Ali upravo zbog brojnih kontakata, a prije svega zbog atmosfere koju je donio hladni rat, na Fielda se motri i kada je Swiatlo predložio CIA da se Fielda prikaže kao američki obavještajac zadužen da putem svojih brojnih kontakata reali-

zira nezavisno djelovanje i odvajanje pojedinih istočnoevropskih država, zbog Fieldove biografije i općeg stanja nepovjerenja nije bilo teško ostvariti tu zadaću.

Procesi tzv. Fieldistima započeli su najprije u Mađarskoj, gdje je veliki mađarski revolucionar Laszlo Rajk optužen da je još od španjolskog građanskog rata održavao vezu s američkom obavještajnom službom. Uz te optužbe ubrzo su potekle i nove potkrijepljene priznanjima optuženih na velikom procesu u Budimpešti. Nakon toga došao je na red Trajčo Kostov; pokušalo se eliminirati Gomulku, a na kraju veliki procesi u Čehoslovačkoj Slanskom i drugovima zatvorili su tu veliku epopeju. Stewart Steven navodi da je u toj operaciji oko 100.000 ljudi bilo zahvaćeno u raznim istočnoevropskim zemljama i da ih je oko 1000 platilo svojim životima.

Veliki zadatak CIA bio je izvršen, a Jozef Swiatlo koji je započeo veliku akciju i koji je budno pratio sve te godine da ona ne stane, 1953. godine nakon Staljinove smrti prebjegao je u SAD. U operativno obavještajnom smislu glavni ciljevi su bili postignuti. Kompromitiran je i fizički likvidiran velik broj sposobnih komunista iz istočne Evrope, bio je unesen nemir i nepovjerenje u redovima komunističkih partija, počev od vrha pa do dna. No kako to i sam britanski pisac ističe, glavni strategijski cilj: odvajanje istočne Evrope od Sovjetskog Saveza ipak nije bio postignut i još jednom se pokazalo kako nehumana mašinerija obavještajnog djelovanja daleko prelazi moguće političke ciljeve, a svakako i same političke snage koje su je trebale usmjeravati i kontrolirati.

Svojim načinom prikazivanja stvari, težnjom da logički obrazloži pojedina zbivanja, Stewart Steven je napravio solidnu knjigu, iako naravno ostaje velik broj pitanja bez odgovora. Točno

je da je Noel Field zajedno sa svojom obitelji rehabilitiran u Mađarskoj 1954. godine i da je ostao živjeti u toj zemlji, te da su gotovo sve žrtve iz tzv. Fieldističkih afera počev od Laszla Rajka pa nadalje rehabilitirane (u nizu slučajeva posmrtno), ali ipak čitalac i dalje ostaje u dilemi da li je sve baš bilo tako. Uostalom, kao i uvijek u literaturi sličnog karaktera, gdje je nemoguće pedantno provjeravati arhive, a posebno one strogo zatvorene, mora se tražiti pomoć drugih izvora koji mogu biti bilo iz objektivnih ili subjektivnih razloga tendenciozni u prikazivanju pojedinih osoba ili događaja.

No promatrajući knjigu kao dio onih radova koji tretiraju hladnoratovske etape konfrontacije na evropskom tlu moguće se svakako složiti da je u njoj dan niz interesantnih opservacija, posebno o tadašnjim evropskim odnosima, sumnjama i neprijateljstvima. Ako sve činjenice možda i nisu takve kako ih pisac iznosi, poznavajući tu etapu evropskih političkih kretanja lako se mogu zamisliti opći pravci djelovanja različitih aktera. U tome i leži najveća vrijednost ovog rada, koji prezentirajući jednu obavještajnu akciju otkriva ponovno, ne tako davnu evropsku prošlost, i sve defekte tog doba.

Radovan Vukadinović

Johan Galtung

KAPITALISTISCHE GROSSMACHT
EUROPA ODER DIE GEMEINSCHAFT
DER KONZERNE?

»A Superpower in the Making«,
Reinbek-Hamburg, 1973 Rowohlt,
str. 203

Otkako je nastala 1957. godine u svom prvotnom obliku »Male Evrope«

ili »Šestorice«, Evropska ekonomska zajednica (EEZ) razvija se po mišljenju mnogih analitičara u novu kapitalističku velesilu. Štaviše, po procjeni direktora Internacionalnog instituta za mir (International Peace Research Institute) u Oslu Johana Galtunga ona je u biti već formirana kao nova supersila koja nanovo aktualizira »Evropacentriističko« shvatanje svijeta.

Pisac se na omotu knjige reklamira kao istaknuti borac za mir, možda je on doista i jest izvrstan poznavalac i analitičar »detalja« međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa, na čije se radove (npr. »World Politics«) mnogi pozivaju. Galtung piše popularno i razmišlja (poput Kissingera) u *globalnim* kategorijama i o *globalnim* aspektima svjetske politike. To je u redu u situaciji kada suvremeni svijet sve više postaje »veliko selo«. Problem je, međutim, kako to selo vidjeti i shvatiti, a da se pri tom izbjegnemo opasnosti podmetanja futuroloških spekulacija kao naučnih istina, a vlastitih ocjena sadašnjice kao općeprihvaćenih i općeprihvatljivih ocjena?

Pažljivi čitalac mora kod ove knjige uvijek paziti da zajedno s piscem ne upadne u pomenutu zamku, koja nam slični na šahovsku kombinatoriku. Galtung kombinira *pro futuro* s Kinom i Japanom kao velesilama istog ili sličnog ranga kao što su danas SAD i SSSR odnosno EEZ. Štaviše, on uzima u obzir i mogućnosti da se zemlje trećeg svijeta ili socijalističke zemlje (isključujući Kinu i SSSR itd.) »formiraju« u velesile. Svijet je uostalom već doživio da od supersila kao što je bilo Staro Rimsko carstvo čak ni narod (Rimljani) nije preživio, pak je čitaocima prepušteno da zajedno s Galtungom do mile volje u mašti kombiniraju kako će izgledati svijet sutrašnjice.

Apstrahirajući na trenutak rečeno, vrijednost je ove knjige što u svakoj

sili »po sebi«, pa tako i u Evropskoj ekonomskoj zajednici, otkriva i analizira negativne posljedice po razvitak istinski ravnopravnih međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa u svijetu. Galtungova je osnovna teza da zapadna Evropa kao nova velesila neće biti duga vijeka i zalaže se za jedan liberalno-socijalistički koncept Evrope pri čemu ostavlja niz pitanja otvorenima: koje su *pretpostavke* takvog koncepta s obzirom na ostale stvarne i potencijalne centre moći kojima Galtung operira.

Iako formuliran u obliku pitanja, već sam naslov ove knjige ukazuje da Galtung promatra EEZ kao evropsku kapitalističku velesilu koja je zapravo zajednica krupnih monopola. To je supersila u nastajanju koja to već *jest* po svojoj *privrednoj* snazi, a nedostaju još neke druge oznake »veličine« (odgovarajuća vojna moć, političko jedinstvo članica, itd.).

U prvom od ukupno deset poglavlja svoje knjige Galtung razmatra pozadinu (Hintergrund) odnosno skrivene motive formiranja i razvitka Evropske ekonomske zajednice. On izričito naglašava da ga zanima »buduća uloga EEZ u svijetu« (str. 12) kod čega se oslanja na rezultate dosadašnjeg i »realno« predviđivog budućeg razvitka te zajednice. Polazna mu je teza da je riječ o stvaranju nove supersile zapravo preciznije o pokušaju da se ponovno stvori:

- a) evropacentrični svijet, ili svijet čije bi središte bilo u Evropi kao što je u ranijoj povijesti često i bilo;
- b) unicentrična Evropa, ili takva Evropa čije bi se središte nalazilo na Zapadu, a zapravo se poklapa sa sadašnjim sastavom zemalja članica EEZ-a.

U razvijanju navedene teze Galtung se mnogo poziva na povijest i povjes-

ne analogije, što kao metodu smatrao problematičnim. Napoleon i Hitler su, doduše privremeno, obračunali s većinom evropske »periferije«, ali su ostali i danas se razvili novi centri moći *izvan* Evrope. Galtung smatra da 1945. nije poražena *samo* Hitlerovska Njemačka, već *cijela* Evropa kao nekadašnji centar svjetske moći. Daljnji udarac bio je početak kraja starog kolonijalnog sistema. Tu su zemlje »Male Evrope« također najviše izgubile, pa je i formiranje evropskog zajedničkog tržišta od početka značilo *više* od »tržišta«: to je bio početak borbe za moć u već naznačenom smislu pokušaja da se svijet ponovno uredi na stari način s Evropom kao središtem.

Sva ostala poglavlja ove knjige samo su razrada navedene osnovne teze. Stoga prepuštajući piscu trud da uporno dokazuje ono što je zapravo svima jasno, zadovoljimo se ovdje pukom konstatacijom da su zauvijek prošla vremena *monocentričkog* uređenja svijeta jednako kao i *geocentričko-religioznog* shvatanja svemira. Niti se sve ikada vrtjelo oko planeta Zemlje, niti se sve — a u pitanju su tako elementarne stvari kao što su prehrana i opstanak čovječanstva — vrti oko nekoliko ili više »centara svjetske moći«. Galtung to jedva ima na umu, iako je teorijski i praktički moguće da se »centri« međusobno doslovce unište a da čovječanstvo zbog toga ipak ne propadne.

Autor u drugom poglavlju daje kratak pregled razvitka EEZ, koji je veoma instruktivan budući da se pozivom na dokumente bavi i pitanjem kako bi ta zajednica trebala izgledati 1980. godine. Iako u zemljama-članicama uvijek iznova nastaju rasprave »za« i »protiv« zajedništva, po mnogim elementima dade se naslutiti da se EEZ doista razvija u pravcu koji je vidovito prognozirao W. Churchill još 1946. govoreći u Zürichu o budućoj zapadnoj Evropi

kao »nekoj vrsti Sjedinjenih Država Evrope«.

Poslije općenitih da ne kažemo teorijskih razglabanja pojma »moć«, pisac u narednim poglavljima daje niz uglavnom poznatih podataka o privrednoj snazi Evropske ekonomske zajednice. U tom pogledu EEZ zaostaje iza SAD, SSSR i Japana odnosno nekih od njih samo s obzirom na teritorij, broj instaliranih kompjutera, neke važne sirovine i vojni potencijal. Zato pak prednjači u proizvodnji čelika i vanjskoj trgovini, a po mišljenju Galtunga i u veoma važnom elementu »moći« pod kojim on nekritički podrazumijeva i u isti koš trpa i kruške i jabuke — jezik, kulturu i ideologiju. Tu je Evropa navodno bila i ostaje centar svijeta kao središte pet »svjetskih« jezika, »najvažnije« kulture i svih »vladajućih« smjerova ideologije pod kojima Galtung misli na konzervativizam, liberalizam i marksizam (str. 56)!

Dakako, ovdje Galtung ponovno potvrđuje kako misli da o svemu zna sve. On se ne trudi objasniti *što* pod ideologijom konzervativizma i liberalizma misli, ali ga to nimalo ne smeta da se zalaže za koncept »liberalno-socijalističke« Evrope. Drugim riječima, očito je da mu se marksistička ideologija »ne sviđa« i da je *per definitionem* suprotstavljiva svom maglovitom »liberalizmu« kao antiliberalnu filozofiju koja s »pravim« humanizmom nema mnogo veze.

S obzirom na geografski položaj i privrednu snagu EEZ-a pisac nastoji posebno raspraviti pitanje odnosa te zajednice sa SAD odnosno s ostalim svijetom koji klasificira u nekoliko grupa. Unutar same zajednice i prema SAD prakticira se politika ravnopravnosti i partnerstva, a prema svima ostalima teži se zapravo dominaciji. U jednom slučaju zajednica se postavlja kao »obrambeni savez« (prema Americi i njenoj tehnološkoj nadmoći), što ne

isključuje njeno htijenje da se prema svima trećima *sutra* ponaša ofanzivnije na sličan način kao prema zemljama proizvođačima sirovina. Bliža razmatranja politike EEZ prema zemljama Trećeg svijeta, odnosno socijalističkim zemljama čine sadržaj narednih dvaju poglavlja. Mnoge se ocjene mogu prihvatiti osobito kada je riječ o odnosima s nesvrstanimi. Na žalost, sklonost autorova spekuliranju i »sveznadarstvu« koje graniči s pomodarskom »revolucionarnošću« neotrockističkog tipa dolazi tu do punog izražaja, što ga zapravo diskvalificira kao ozbiljnog znanstvenika.

Galtung se najprije na brzinu »obračunava« s pojmom socijalizam i »socijalističke zemlje«. Deprivatizacija sredstava za proizvodnju jest *jedini* zajednički nazivnik koji po njemu odlikuje te pojmove. Za njega se pod tim pojmovima podrazumijevaju u praksi dva »različita sistema«: kineski i donekle albanski sistem su onaj »pravi«, a sovjetski i svi drugi su sinonimi za »državni kapitalizam« ili »državni monopolizam«, koji analogno klasičnom imperijalizmu pljačka »koga stigne«, a naročito svoju vlastitu »periferiju« (v. str. 89. i dalje).

U najveći »griješ« Sovjetskom Savezu i svim drugim socijalističkim zemljama, osim već pomenutih, Johan Galtung upisuje zapravo prodor i poticanje tzv. *potrošačkog mentaliteta*. Socijalistička Evropa sve se više vozi u automobilima na bazi Fiatovih ili Renaultovih licenci (Rumunji u Daciji, Sovjeti, mi i Poljaci po talijanskoj »modi«) i tako navodno oponaša kapitalistički način življenja (str. 91) i pokušava konkurirati »jačemu«. Konsekvence se nameću same po sebi — socijalizam srlja u propast i uopće ne postoji osim kao »državni kapitalizam«!

Pomodarska borba protiv potrošačkog društva ima i malu »začkoljicu«

koju Galtung i njegovi brojni istomišljenici zaboravljaju: mnogo je ugodnije i sa stajališta progressa lakše robovati potrošnji i hirovima mode i ukusa nego proizvodnji i tegobama koje borba za egzistencijalni minimum sa sobom nosi. Već sama mogućnost mijenjanja frižidera ili automobila potvrda je relativno visokog stupnja razvika prizvodnih snaga rada, a Galtunga i pojedince kojima se ta ili neka druga potrošna dobra ne sviđaju nitko i ne tjera da ih kupuju ili mijenjaju. Da bi samo ili prvenstveno po tome ocjenjivali »pravi« socijalistički od nesocijalističkog načina življenja trebalo bi u najmanju ruku navesti jače argumente i druge alternative od onih koje pretpostavljaju da je želja prosječnog Kineza voziti se biciklom *kvalitetno* nešto drugo od vožnje u automobilima! Sve u svemu, u masi literature o EEZ, koja nas može uzbuditi svojom promišljenošću pripada knjizi Johana Galtunga vjerojatno epitet najsenzacionalnijeg djela. Ako je to bila stvarna autorova namjera, on je u njoj potpuno uspio nudeći nam pravi galimatijas starih i originalnih ideja i kombinacija o izgledu buduće Evrope i svijeta u kojemu živimo.

Ivo Brkljačić

Nemanja Božić

POSLERATNA GLOBALNA STRATEGIJA SAD

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1974.

str. 218

Knjiga Posleratna globalna strategija SAD, autora Nemanje Božića, u izdanju beogradskog Instituta za među-

narodnu politiku i privredu, zanimljivo je i stručno relevantno štivo od značenja, kako za teoretičare vojnih disciplina, znanstvenike koji se bave međunarodnim odnosima i sve one čitaoce koji imaju interesa za proučavanje pojava, procesa i tendencija u poslijeratnim međunarodnim kretanjima.

Osobitost i posebna vrijednost navedenog djela sadržana je u autorovu pristupu analizi dane materije, koji je suvremena komparativna studija političke i vojne strane američke poslijeratne globalne strategije u vremenskom rasponu od 1945—1970 godine. Pri tom se politički aspekt danog pitanja prati od Trumanove, preko Ajzenhauerove do Niksonove političke, a vojni od Dalsove, preko Maknamarine do Lerdove vojne doktrine. U obradi zadane teme od krupnog je značenja i piščev kritički pristup korištenim izvorima i njegove opservacije i zaključci o određenim dilemama do kojih tokom pisanja i analize dolazi.

Knjiga je podijeljena u tri poglavlja:

I O globalnoj strategiji uopšte;

II Strateške doktrine i globalna strategija SAD;

III Globalna strategija SAD posle Drugog svetskog rata.

Na samom početku prvog poglavlja, Božić ističe činjenicu da je do 20. stoljeća strategija bila odijeljena od društvenih nauka i smatrana *vještinom*, čiji je predmet bio rat kao puki čin sile, a ne kao šira društvena pojava. Tek poslije drugog svjetskog rata, strategija se usko povezuje s naukom, čiji se rezultati — sociološki, matematski, ekonomski i drugi — počinju primjenjivati i u strategiji. Isto tako, iza drugog svjetskog rata dolazi do podjele strategije na »klasičnu« i *nacionalnu, globalnu ili grand* strategiju koja je svojevrsna sprega strategije i politike, od-

nosno vojne i državne politike, pri čemu se strategija koristi u političke svrhe, a politika služi strateškim ciljevima. Sam odnos između strategije i politike kroz povijest ujedno je i fundamentalni problem oko kojega autor gradi prvi dio knjige:

»Taj odnos je, inače, u načelu dvojak. On se može postaviti kao pitanje ustavne i, uopšte, zakonske i stvarne nadležnosti vojnika i državnika u pogledu vojne, a ne ređe i državne politike u ratu i, napose, u miru. Taj drugi vid odnosa između strategije i politike u prevodu na jezik običnog govora glasi:

da li je za pobjedu u ratu nužnije ostvariti vojno ili političko preimućstvo u miru, odnosno da li u miru treba dati prednost vojnoj (naoružavanje) ili državnoj (međunarodni odnosi) politici?« (str. 13)

Navedeni problem implicira i potrebu odgovora na pitanje, jesu li u ratu našeg vremena bitnije ideje od materijala i smanjuje li napredak u proizvodnji oružja ulogu čovjeka u ratu ili je povećava.

Kao ljudski napor svoje vrste, rat je, po Božiću, društvena pojava par excellence i dijalektičko jedinstvo svih njegovih činilaca: energije i materijala i ideja. Kako se usavršavala njegova materijalna komponenta — djelovanje oružja s obzirom na vrijeme i prostor — i kako je oružje postajalo razornije i smrtonosnije, to je i udio volje i svijesti ljudi bivao sve veći.

Sve djelotvornije vatreno djelovanje oružja postepeno je brisalo granice između borbenih linija (fronte) i pozadine, a materijalna strana rata, koja se nekad ticala samo upotrebe oružja, obuhvaćala je sve više i njegove mirnodopske pripreme i pripremu opreme za rat (logistika). Ranija strategija, s tim u vezi, koja je bila prije svega izrazito vojna vještina, empirička i apolitič-

na (vještina opsade utvrda, rasporeda vojske za vrijeme bitke i sl. — od francuske buržoaske revolucije, koja je prvi put pokrenula mnoštvo ljudi u rat vođeno idejama — nadalje neminovno mora voditi računa i o idejama, a ne samo o materijalu.

U tom je smislu već Henri Lojd podijelio strategiju, u XVII stoljeću, na »kombinaciju materijala« i »božanski dio«, a Anton Anri Žomini uvodi i pojam logistike ujedno zahtijevajući da svaka oružana sila ima dva vodstva, vojno i političko. Vojno se treba brinuti za stručnu, zanatsku stranu rata, a političko za ostale njegove vidove.

Karl fon Klauzevic je, međutim, prvi teoretičar koji uspostavlja direktnu sponu između strategije i politike i pri tom daje prevlast moralnoj strani rata nad njegovim materijalnim dijelom. U svom djelu »O ratu«, sazdanom od osam knjiga, od 1931. godine, Klauzevic ocjenjuje rat kao »nastavak politike drugim sredstvima«, što stvarno znači da upravo politika ima presudnu riječ kada je u pitanju cjelokupni plan rata.

I većina ostalih stratega, čije postavke autor podvrgava detaljnijoj analizi (Helmuth fon Moltke, Erich fon Ludendorff, Đulio Duet, Alfred T. Mahan, Bazil H. Lidel Hart, Djon Vili, Rejmon Aron), ukazuje na ulogu politike u ratu, pri čemu se strategija uglavnom javlja kao njoj podređena, da bi Božić na kraju zaključio kako je danas došlo do uzajamnog prožimanja strategije i politike, a upravo u tom i takvom njihovom jedinstvu leži i bit poslijeratne nacionalne, globalne ili grand strategije.

Globalna je strategija, stoga, određena sinteza vojne (naoružanje) i državne politike, a mogu je, po sudu autora, imati samo velike sile, čija je vojna i druga moć svjetskih, dakle globalnih razmjera. Po tome kriteriju evidentno

je da su nakon rata jedino Sjedinjene Američke Države imale globalnu strategiju u punom smislu riječi.

Nakon tih uvodnih razmišljanja, autor pristupa podjeli strategije s obzirom na geografsku i geofizičku sredinu na:¹

I *kontinentalnu* strategiju u koju spadaju suvozemna i vazduhoplovna strategija, koje traže rješavanje rata na kopnu i

II *perifernu, insularnu, odnosno pomorsku* strategiju, koja stavlja težište rata na morska prostranstva, da bi potom izvršio analizu svake od navedenih strategija.

Tvorcu suvozemne strategije Karlu fon Klauzevicu i analizi njegovih postavki autor posvećuje razmjerno više prostora, a posebno izdvaja i ratove Napoleona I, koji je prije ostalih državnika i vojskovođa shvatio bitnu vojnu prednost *narodne* vojske mobilizirane općom vojnom obvezom, nad bivšom vojskom plaćeničkog tipa, kako u borbenosti, tako u većoj strateškoj pokretljivosti. Kako je Napoleon raspolagao pokretljivom vojskom, koja se snabdijevala na licu mjesta (divizijski sistem), mogao je u borbi računati na faktor iznenađenja, čime su pokret i borba ujedno pretvoreni u jedinstvenu cjelinu. Od njegova vremena, ciljevi napada nisu više samo »geografski objekti«, već protivnička živa sila. To je ujedno razdoblje od kada počinje doba ratova bez krajnjih granica i »načela umjerenosti«. Postavši jednom »stvar cijelog naroda i svih društvenih snaga«, a ne igra »kraljeva« kao do tada, rat počinje u potpunosti ispoljavati svoju pravu prirodu, a ideal rata postaje goli »čin nasilja«, odnosno maksimalna primjena sile. Tu pravu pojavnost rata Klauzevic naziva njegovom apsolutnom prirodom.

Kao društvena pojava, rat ima, po Božiću, svoj smisao u funkciji razrješavanja društvenih proturječnosti silom, što se odnosi i na međunarodnu zajednicu u cjelini, a što dalje znači da su mu i ciljevi uvijek društvene prirode.

Tek polovinom XIX stoljeća u strategiji se posvećuje odgovarajuća pažnja vođenju ratova na moru. Počeci pomorske strategije vezani su uz ime geopolitičara Alfreda Tejera Mahana u čijem se bogatom opusu izdvaja djelo »Utjecaj pomorske moći na povijest«. Fundamentalni ciljevi Mahanove strategije sastoje se u očuvanju i povećavanju pomorske moći neke zemlje, jer upravo ona, po Mahanu, predodređuje povijest i osigurava blagostanje naroda. Sama pomorska moć neke države, po njemu, pretpostavlja pet uvjeta: otočni položaj, razvedenost obale, veličinu države, broj stanovnika koji žive od mora, osobine i karakter naroda te osobine vlade i vladinih ustanova, koje u svojoj biti trebaju biti pomorske.

Osnovni zadatak i pravilo pomorske strategije sastoji se u uspostavi vlasti nad morem, a potom njenom proširivanju na obale i zaleđe. Nastojeći da u suvremenim američkim strateškim doktrinama pronađe korijene ranijih klasičnih strategija, Nemanja Božić ističe da i autori moderne nuklearne strategije u SAD daju sasvim određeno mjesto nadzoru nad morem u eventualnom nuklearnom ratu imajući pri tom u vidu djelovanje nuklearnih podmornica.

Još 1910. godine Đulio Duet je previdio značenje korištenja aviona u ratne svrhe, što će kraj ostaloga uvjetovati, prerastanje rata iz *rovovskog*, ka-

¹ U tekstu će se upotrebljavati termini suvozemna i vazduhoplovna strategija kao i u knjizi.

kav je bio prvi svjetski rat u *pokretni ili manevarski* rat. Vremenom rat postaje višedimenzionalan i Duetova se strateška koncepcija sastoji iz napada iz zraka, a obrane na kopnu i moru. Duet je prvi uvidio, da pojava aviona znači i to, da se sada i zrak, kraj kopna i mora, javlja kao dio ratišta u širem smislu, a da sam rat pod utjecajem ratnog vazduhoplovstva postepeno gubi linijsko (linearno) i poprima prostorno ili dubinsko (sterealno) obilježje. Kako on ocjenjuje da su upravo avioni najpogodniji za napad, svaka ih država treba imati u većem broju od svojih takmaca, što znači da je i vladavina zrakom ravna pobjedi, a gubitak premoći u zraku isto je što i ratni poraz.

Duetova je doktrina ujedno predstavljala i prelomnu tačku za cjelokupnu nuklearnu strategiju iza drugog svjetskog rata, napose za Sjedinjene Američke Države.

U zaključku drugog dijela knjige pisac podvlači da je rat u naše vrijeme raznovrstan (klasičan i nuklearan, opći i ograničen), a njegov oblik ovisi o vremenu i prostoru. Po Božiću, nuklearno oružje nije uklonilo razlike između vojnih strategija, s obzirom na njihove prirodne sredine (kopno, more, zrak), osim u slučaju sveobuhvatnog ili totalnog nuklearnog rata, već je geografskom prostoru dalo novi strateški smisao.

Isto tako, upravo je nuklearno oružje doprinijelo da se klasično naoružanje javi kao jedina razumna alternativa u ratu i samim tim oživjelo je interes za klasično naoružanje i doktrine.

Treće poglavlje svoje knjige autor započinje konstatacijom po kojoj se politička strana globalne strategije SAD poslije drugog svjetskog rata poklapala s politikom zaprečavanja komunizma, a njena vojna strana s nuklearnom strategijom, čiji je osnovni smi-

sao, sve do danas, sadržan u odvratanju od rata nuklearnim oružjem.

Cjelokupnu poslijeratnu američku globalnu strategiju Božić dijeli po vremenima pojedinih administracija na:

1. razdoblje vlade Harija Trumana 1945—1953;
2. Dvajta Ajzenhauera 1953—1961;
3. Džona Kenedija — odnosno Lindona Džonsona 1961—1969;
4. Ričarda Niksona 1969—1972.

Izašle iz drugog svjetskog rata kao prva sila svijeta, Sjedinjene Američke Države su u koncipiranju svoje globalne strategije morale računati s činjenicama da Evropa ne može podnijeti ni najmanje terete vojnih izdataka, i da se u tom pogledu više ne mogu osloniti ni na Ujedinjeno Kraljevstvo koje je izgubilo svoju raniju moć. S druge strane moralo se uvidjeti da je svijet suočen sa širim procesom dekolonizacije, koji upravo započinje i stalnim i razmjerno brzim porastom vojne i druge snage socijalističkih država, posebno SSSR-a i NR Kine. Te su spoznaje dobrim dijelom uvjetovale nastanak politike zaprečavanja komunizma, koja se javlja vremenski prije cjelovitih strateških doktrina. Gledajući u presjeku, upravo se politika zaprečavanja javlja kao osnovna političkih okosnica svih američkih poslijeratnih globalnih doktrina.

Prva od njih, poznata Trumanova doktrina, u cjelini je bazirana na anti-komunizmu i američkom atomskom monopolu i prema drugoj je strani sadržavala načelo totalnog mira ili totalnog rata, što je bio i njen osnovni nedostatak.

Ajzenhauerova je administracija proširila koncepciju zaprečavanja na čitavo područje Evrope i Azije od Turske do Koreje, ali je uskoro suočena s u međuvremenu izmijenjenim međunarodnim odnosima u kojima se jav-

ljaju države tzv. »Trećeg svijeta«, nevezane ni za jedan blok, s pojavom »raketenog jaza« između SAD i SSSR-a i određenim labavljenjem veza između članica postojećih velikih sistema, što je svakako zahtijevalo i preispitivanje dotadašnje strategije.

Kenedi se stoga, kao novi američki predsjednik, suočio s činjenicom postojanja raskoraka između opće probe snaga SAD od svemira do Kube na vojnom planu i njihovih političkih obilježja koja su bila pod znakom pitanja s obzirom na navedene promjene u međunarodnoj zajednici. Činilo mu se, u tom kontekstu, značajnim poduzimanje nekoliko osnovnih političkih poteza — vratiti ugled i raniji prestiž SAD u svijetu, uspostaviti ravnotežu sa SSSR-om i preispitati globalnu američku strategiju i uskladiti je s potrebama politike zaprečavanja u novonastalim međunarodnim odnosima.

Zastupajući tezu po kojoj oružane snage SAD moraju biti spremne, bilo kada i bilo gdje u svijetu voditi ratove svih vrsta i oblika, Kenedi je pre naglasio vojne vidove te politike, što je rezultiralo slabljenjem odnosa između Sjedinjenih Država i članica NATO, CENTO i SEATO-pakta i diskrepancijom između političkih i vojnih sredstava u globalnoj strategiji SAD.

Uvažavajući takvo nasljeđe, očito je da je pred Niksona 1969. godine postavljen krupan i težak zadatak preispitivanja cjelokupne globalne američke strategije od 1945. godine.

Polazeći od premisa po kojima je SSSR u proteklom razdoblju izrastao u ravnopravnu supersilu, a države Zapadne Evrope i Japana u privredne svjetske sile, uz istovremenu razumnu ocjenu svih kineskih potencijala, Nikson postavlja dotadašnje savezničke odnose na novu razinu »partnerstva« sa zapadnim zemljama prebacujući ujedno dio

vojnih obaveza na njih. SAD u tom novom odnosu trebaju prije svega držati korak sa SSSR-om u najsvremenijem strateškom naoružanju. S Istokom on, istodobno, ide na uspostavljanje odnosa pregovaranja i suradnje.

Usporedna autorova studija fenomena o kojemu je riječ, s vojnog aspekta teče od Dalsove do Lerdove vojne doktrine, pri čemu je značajno istaći činjenicu stalnog napretka u proizvodnji atomskog i termionuklearnog oružja čije je pak naličje svjetska trka u naoružavanju, a što se reflektiralo i u vojnim doktrinama.

Jedan od svakako najzanimljivijih problema na koji autor u svojoj analizi odgovara jest i odgovor na pitanje ima li u mogućem budućem ratu mjesta, kraj postojećeg nuklearnog, za konvencionalno oružje, odnosno kakav je odnos između te dvije vrste naoružanja u sastavu oružanih snaga velikih sila, SAD i Sovjetskog Saveza.

Da je atomski monopol i početna premoć SAD u strateškom vazduhoplovstvu u odnosu na SSSR, za vrijeme Trumana pre naglašavana, vidljivo je kako po tome, što su u vremenu 1945—1948 godine raspuštene klasične oružane snage SAD iz vremena drugog svjetskog rata, tako po toku korejskog rata. Uskoro postaje jasno da *Doktrina sveopćeg, odnosno sveobuhvatnog ili totalnog nuklearnog rata* ne odgovara pravom stanju odnosa u svijetu, napose odnosima SSSR-a i SAD.

Stoga je slijedeća vojna *doktrina općeg (general, global) nuklearnog rata* bitno izmijenjivana i zapravo je obrambena za razliku od izrazito ofanzivnog karaktera prve. U slučaju *napada* na SAD, opći nuklearni rat se javlja samo kao krajnje sredstvo kome se pribjegava tek kada su iscrpljene sve druge mogućnosti, pa i rat konvencionalnim oružjem. U odnosu klasično-nuklearno oružje i dalje se, međutim, daje pred-

nost nuklearnom kao djelotvornijem i jeftinijem vojnom sredstvu.

No do slijedećeg pomaka dolazi već 1957. godine u vrijeme lansiranja sovjetskog »Sputnjika«, kada nastaje potreba i za konvencionalnim oružjem u oružanim snagama Sjedinjenih Američkih Država.

Maknamarina *Doktrina ograničenog rata* pogađa smisao tih potreba i izjednačava važnost nuklearnog i konvencionalnog oružja u širem sklopu strategije »odvraćanja«. Po Kenedijevoj su koncepciji Sjedinjene Države trebale raspolagati takvim snagama, kojima će moći parirati Sovjetskom Savezu na »svim razinama izazova«, od općeg nuklearnog rata, do raznih oblika klasičnog rata, oružanih sukoba, pobuna i sl.

Za sigurnost SAD i Zapadne Evrope, to je praktično značilo da će se te zemlje najprije štititi klasičnim, a tek potom nuklearnim oružjem, a sa stajališta politike zaprečavanja činjenicu da vlada SAD može utoliko prije izbjeći nuklearni rat sa SSSR-om ukoliko bude raspolagala i drugim vrstama oružja, a ne samo nuklearnim.

Vremenom je postajalo sve očitiije da se u suvremenim međunarodnim odnosima, kao prioritetan zadatak počinje izdvajati imperativ izbjegavanja općeg nuklearnog rata u svijetu. Strategija se *odvraćanja* stoga u svojoj osnovi sastoji u potrebi da jedna i druga strana raspolože takvom oružanom silom, koja će ostaviti upravo takav utisak na protivnika da ga odvratiti od rata, posebno nuklearnog. A u tu je svrhu neophodno imati stajaću oružanu silu sastavljenu kako od strateškog, tako i od klasičnog naoružanja.

Ovo analitički vješto napisano, informativno i zanimljivo djelo autor završava kraćim prikazom, geostrateškog značenja Sredozemlja, s aspekta poslijeratne globalne strategije SAD, što

za nas ima i posebno političko i vojno-strateško značenje.

Knjiga sadrži i popis najznačajnije literature, te sažetke na engleskom i ruskom jeziku.

Božica Blagović

Domankušić — Levkov

»POLITICKA EMIGRACIJA«

Vojnoizdavački zavod, Beograd 1974,

197 strana

U trenutku kad se mnogo govori i piše o evropskoj sigurnosti i potrebi suradnje evropskih država, samoupravna i nesvrstana Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija, kao jedan od najaktivnijih zagovornika koncepcije prevladavanja posljedica hladnog rata, ukidanja vojno-političkih blokova i uspostavljanja novog evropskog sistema odnosa baziranog na principu ravnopravnosti, međusobnog poštivanja teritorijalnog integriteta i nemiješanja u unutrašnje poslove, izložena je najrazličitijim pritiscima, od psihološko-propagandne djelatnosti do direktnog angažiranja obavještajnih službi i akcija snaga »specijalnog rata«. Krajnji cilj ovih, očito subverzivno-podrivčkih aktivnosti, usmjeren je u tri pravca:

Prvo, stvoriti nedoumicu i sumnju u ispravnost politike SKJ na unutrašnjem i vanjskopolitičkom planu.

Drugo, smišljenim djelovanjem protiv jugoslavenskih oružanih snaga izazvati kod građanstva uznemirenost, nespokoјstvo i nevjericu u efikasno funkcioniranje sistema sigurnosti i općenarodne obrane.

Treće, oboriti postojeći, jugoslavenski društveno-politički sistem.

Da bi se zacrtani ciljevi proveli u djelo koriste se metode isprobane prilikom agresivnih imperijalističkih ratova u Vijetnamu, Laosu i Kambodži, te iskustva vojnih pučeva u Čileu i na Cipru. Pored znatnih inozemnih materijalnih izvora i učešća obavještajnih agencija, *osnovna poluga* za sve anti-jugoslavenske kampanje još je jugoslavenska ekstremna politička emigracija. Upravo zbog tog razloga, autori ove knjige, pukovnik dr Milivoje Levkov i general-potpukovnik Stjepan Domankušić, postavili su sebi zadatak da objasne genezu i razvoj naše političke emigracije, i njezin sadašnji položaj, koji se manifestira kroz najgrublji oblik izdajničke djelatnosti.

Domankušić — Levkov počinju izlaganje problema analizom klasnih i društveno-historijskih uvjeta nastanka snaga nacionalne izdaje. Naime, jugoslavenski narodi su dočekali završetak I svjetskog rata i 1918. godinu s nadom da će se formiranjem zajedničke južnoslavenske države ostvariti njihove nacionalne, ekonomske, političke i kulturne težnje. Zajedništvo je trebalo do-
nijeti:

- nacionalno oslobođenje i ukidanje svih oblika strane dominacije;
- demokratsko sudjelovanje najširih narodnih masa u upravljanju novostvorenom državom, što je u Austrougarskoj monarhiji onemogućavano izbornim cenzusima i drugim mjerama nacionalnog, političkog i ekonomskog pritiska;
- ravnopravnost svih južnoslavenskih naroda u rješavanju unutrašnjih i vanjskopolitičkih pitanja, koja im je do tada bila osporavana i nasilno uskraćivana, kako u političkom i kulturnom, tako i u privrednom životu.

Međutim, navedene vjekovne težnje za emancipacijom, bile su, po ocijeni autora, izigrane stvaranjem tzv. versajske Jugoslavije (do 1929. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca) koja je ujedinjavala srpsku, hrvatsku i slovensku buržoaziju, kao protutežu jačanju revolucionarnog pokreta u širokim slojevima jugoslavenskih narodnih masa, prvenstveno među radničkom klasom i seljaštvom.

U kapitalističkoj Jugoslaviji tanki sloj buržoaske reakcije, predvođene velikosrpskom buržoazijom i dinastijom Karađorđević, koristio se državnim aparatom, vojskom i policijom da zaštiti svoje klasne interese. Bezočna eksploatacija radnog naroda, politička bespravnost građana i nacionalna neravnopravnost bili su »tri trula stupa na kojima se ljuljala stara Jugoslavija za čitavo vrijeme svoga postojanja« (1918—1941). Neprekidno proganjanje pripadnika KPJ, njezinih simpatizera i ostalih naprednih demokratskih snaga političke opozicije, ostavilo je otvoren prostor za stvaranje i djelovanje političkih organizacija s izrazito nacionalističkim, profašističkim i šovinističkim programima. Te nacionalne grupacije poput tzv. »Hrvatskog ustaškog pokreta« i »Makedonske organizacije VMRO«, bile su pod neposrednim patronatom njemačkog i talijanskog fašizma, mađarskog i bugarskog revanšizma. S druge strane, teror korumpiranog režima Kraljevine Jugoslavije na unutrašnjopolitičkom planu, te loše vođena vanjska politika, nanijeli su ogromne štete moralno-političkom jedinstvu i borbenoj spremnosti jugoslavenskih naroda i tadašnjih oružanih snaga.

Autori ispravno zaključuju da je »kraljevsko-buržoaska klika« bila i sama razjedinjena, šovinistički nastrojena, bez dovoljno vjere u snage vlastitog naroda, odvojena od života i stvar-

nosti, s kapitulantskim duhom i izdajničkim namjerama. Ne poduzimajući ništa protiv sve očiglednijih dobro organiziranih petokolonaških aktivnosti poticanih izvana i protiv širenja špijunsko-diverzantske mreže, dovela je zemlju do katastrofalnog sloma u aprilskom ratu 1941. pred udruženom agresijom nacističke Njemačke, fašističke Italije, Mađarske i Bugarske. Posljedica munjevitog vojnog poraza, i neriješeno pitanje, olakšali su rasparčavanje jugoslavenskog teritorija na desetak administrativnih dijelova, međusobno potpuno odvojenih. Komadanjem zemlje okupator je želio pojačati antagonizam između jugoslavenskih naroda, oslabiti njihovo jedinstvo i ekonomski ih iscrpiti, a formiranjem kvislinškog aparata učvrstiti okupacijski fašistički sistem i uključiti Balkan u »novi evropski poredak«.

Kolaboracionističke snage u Jugoslaviji djelovale su od 1941—1945. u skladu sa strategijom i interesima nacističke Njemačke i imale su specifičnu ulogu u borbi protiv Narodnooslobodilačkog pokreta i partizanskih odreda, a osobito su se isticale u širenju bratoubilačkog rata, počinivši nevidene ratne zločine. Računa se da je od 1,7 milijuna poginulih Jugoslavena, od strane kvislinga ubijeno preko milijun ljudi (samo je pod ustaškim terorom u tzv. NDH stradalo 700.000 pripadnika srpske, hrvatske, židovske i drugih nacionalnosti naših naroda).

Suradnici okupatora regrutirani su iz redova njemačke nacionalne manjine (folksdojčeri); velikosrpske, hrvatske-separatističke i slovenske buržoazije; lidera raznih političkih partija koji su otvoreno ili prikriveno podržavali fašizam; klerikalnih snaga i znatnog dijela svećenstva katoličke, pravoslavne i islamsko-muslimanske crkve, koje su bile nosioci nacionalnih i vjerskih sukoba.

Oružane formacije stvarane su od dobrovoljaca, mobiliziranog seljaštva i starješinskog kadra bivše jugoslavenske vojske i žandarmerije. Ustaška vojnica, Četnički pokret, Srpski dobrovoljački korpus i Srpska državna straža, slovenska Bela garda i albanski Balisti sačinjavali su masu od 416.000 vojnika i oficira.

Domankušić — Levkov navode da je 1945. god. nakon kapitulacije nacističke Njemačke došlo i do rasula kolaboracionističkog vojnog i političkog aparata. Zemlju je, bježeći s ostacima njemačkih trupa, napustilo i sklonilo se u zapadnoj Evropi, Australiji, Sjevernoj i Južnoj Americi blizu 200.000 jugoslavenskih političkih emigranata. Prema podacima Međunarodne organizacije za izbjeglice, 1946. god. u zapadnoevropskim zemljama nalazilo se oko 125.000 osoba s državljanstvom Kraljevine Jugoslavije, vođenih pod nazivom »raseljena lica«. Ostatak od 80.000 ljudi našao je utočište u SAD, Kanadi, Brazilu, Argentini i Australiji.

Jugoslavenska politička emigracija dobiva ponovno »značajnu« ulogu nakon formiranja antikomunističke fronte i poslijeratne podjele svijeta na blokove interesne sfere. Nosiocima atmosfere zategnutosti i hladnoratovske politike na Zapadu, šarolik nacionalni sastav naše političke emigracije pružio je povoljne mogućnosti za regrutiranje pojedinaca i većih skupina emigranata za specijalne obavještajne, diverzantske i druge subverzne aktivnosti protiv socijalističke Jugoslavije. Zanimljiva je okolnost da se sve vlade država u kojima se emigracija nalazi i iz kojih djeluje, deklarativno izjašnjavaju o poštivanju jugoslavenskog suvereniteta, nezavisnosti i nemiješanja u naše unutrašnje stvari. Ali u praksi, često je prisutna i drugačija politika, koja ne samo da tolerira, nego i u određenim situacijama i uvjetima, ovisno o op-

ćem kretanju i rasporedu snaga na međunarodnom planu, direktno *pomaže i podstiče* aktivnost jugoslavenske reacionarne političke emigracije. To se čini raznim kanalima, uglavnom redovitim financiranjem i posrednim ili neposrednim angažiranjem vlastitih obavještajnih agencija i vojnih službi. U jednom dijelu zapadnih političkih krugova i sredstava informiranja postoji tendencija da se svjetskom javnom mišljenju emigrantske organizacije prikažu kao »samostalne« i »autohtone«, te da vlasti s njihovom aktivnošću protiv SFRJ nemaju gotovo nikakve veze. Ipak, danas je sasvim jasno, da prema Jugoslaviji postoje, naročito u posljednjih nekoliko godina od strane Zapada i djelomično s Istoka, dvije vrste politike: službena i neslužbena. To je svakako u suvremenim međunarodnim odnosima apsurd, ali i politička realnost, koju nije lako otkloniti, jer ima svoje dublje društveno-ekonomske i političke korijene. Zato su i ciljevi neprijateljske emigracije u tijesnoj vezi s njenim klasnim porijeklom.

Organizacije jugoslavenske neprijateljske emigracije u inozemstvu ne egzistiraju u obliku klasičnih političkih partija i pokreta. One su najčešće službeno registrirane kao prosvjetne, znanstvene, kulturne i karitativne organizacije i društva, s humanitarnim ciljevima i zadacima. Tako, ustašku emigrantsku organizaciju sačinjavaju: Hrvatski oslobodilački pokret — HOP; Središnji odbor hrvatskih društava Evrope — SOHDE; Ujedinjeni Hrvati Njemačke — UHN; Hrvatski narodni odbor i Hrvatski narodni otpor — HNO; Hrvatsko revolucionarno bratstvo — HRB; Hrvatska seljačka stranka — HSS; Hrvatska akademija Amerike; Hrvatski latino-američki institut; Antikomunistički institut švicarskog Univerziteta; Savez hrvatske ujedinjene mladeži svijeta. Separatizam i ekstrem-

ni šovinizam su njihova osnovna i polazna »platforma« za djelovanje protiv SFRJ.

Četnička emigracija broji oko desetak organizacija i unitarističkih struja koje se zalažu za »obnovu« Jugoslavije s naglaskom na velikosrpskoj hegemoniji. Druge četničke grupacije zagovaraju tzv. »Veliku Srbiju«, dok je manji dio disidentskih struja pristaša »balkanske« federacije s kapitalističkim društvenim sistemom (Srpska narodna odbrana — SNO; Srpski kulturni klub Sveti Sava; Udruženje boraca kraljevske jugoslovenske vojske Draže Mihajlovića; Zbor; Južnoslovenski demokratski savez — »Budućnost«; Savez oslobođenja; Srpski omladinski pokret »Otađbina« — SOPO; Srpski četnički centar; Udruženje Jugoslovena u Švedskoj.)

U redovima belogardejske, plavogardejske i drugih struja slovenske emigracije, prevladava separatizam tj. stvaranje »samostalne« države Slovenije s prozapadnom orijentacijom. (Slovenačka kulturna akcija; Organizacija antikomunističkih veterana; Akcioni odbor za slovenačku državu).

Makedonska emigracija djeluje na probugarskoj liniji, pod utjecajem ideja Vanče Mihajlova i nekadašnje organizacije VMRO, a osjećaju se i separatistički zahtjevi za »samostalnom« kapitalističkom Makedonijom (Makedonska patriotska organizacija — MPO; Oslobodilački komitet Makedonije — OKM).

Balističke emigrantske organizacije albanske iredente — Prizrenska liga, Nacionalni komitet »Slobodno Kosovo« i Bali Kombtar — Narodni front, zalažu se za formiranje »Velike Albanije« (Kosovo i Metohija, dio Crne Gore i Makedonije) na kapitalističkim osnovama.

Autori ubrajaju u jugoslavensku političku emigraciju i tzv. »Informbirovo-

sku emigraciju« u istočnoevropskim državama. Ta emigracija, specifična po načinu nastanka, brojčano je znatno malobrojnija od one na Zapadu (ima oko 3500 aktivnih članova). Zauzima krute i neprijateljske stavove prema samoupravnoj i nesvrstanoj politici, pozivajući se na »Rezoluciju Informacionog biroa komunističkih partija o stanju u KP Jugoslavije« iz 1948.

Neovisno o organizacijskoj pocijepanosti i idejnoj heterogenosti, sve organizacije neprijateljske emigracije imaju jedinstvene ciljeve dugoročnog karaktera:

1) Obaranje postojećeg društveno-političkog uređenja SFRJ; likvidacija samoupravnih socijalističkih odnosa. Taj zajednički cilj pokušavaju ostvariti trima metodama djelovanja:

a) psihološko-propagandnom i obavještajno-subverzivnom aktivnošću prodirati i infiltrirati se u sve strukture jugoslavenskog društva, kako bi se permanentno podrivao društveno-politički sistem i stvorili uvjeti za uspješan prevrat. U tu svrhu jugoslavenska emigracija već godinama izdaje u inozemstvu, potpuno legalno, više od 120 različitih dnevnih listova i časopisa s ukupnom nakladom od 250 — 300.000 primjeraka. U lansiranju neprijateljske propagande i tendencioznih glasina, pored pisane riječi, koriste se zvučni i vizuelni mediji, i usmena propaganda, vrlo razvijena i razgranata, osobito u odnosu prema jugoslavenskim državljanima na privremenom radu u inozemstvu. Te djelatnosti se kombiniraju s psihološkim pritiskom, obično — podmićivanjem, ucjenom i prijetnjama;

b) diverzantskim oružanim akcijama terorističkog karaktera, organiziranjem »kurseva gerile i podzemnih sabotaža« raditi na pripremi i dizanju »ustanka« po uzoru na slične akcije zapadnih u-darnih »specijalnih snaga«;

c) političkom presijom i atentatima ometati i paralizirati aktivnost Jugoslavije na međunarodnom planu i nanositi joj što je moguće veću štetu, a sve to koordinirati s raspoloženjem »simpatizera« u zemlji.

2) Drugi po važnosti cilj političke emigracije je osobna rehabilitacija zbog suradnje s fašističkim okupatorom u toku rata.

3) Treći, po vrijednosti najviši cilj, je stvaranje:

- »novih samostalnih« država na tlu Jugoslavije u obliku tampondržavica između Istoka i Zapada ili
- formiranje neke vrste labave konfederacije s osloncem na inozemne faktore ili
- obrazovanje nacionalnih državnih tvorevina u sastavu susjedne države.

Domankušić — Levkov zaključuju svoju analizu konstatacijom da jugoslavensku političku emigraciju, unatoč ozbiljnim slabostima i poteškoćama u vezi s organizacijskim i finansijskim pitanjima, više-manje nereálnim planovima, ne treba potcjenjivati, zbog čega je za SFRJ važno da usavršava mjere za suzbijanje i sprečavanje njezine destruktivne aktivnosti. Osnovni predujet za aktivno učešće svakog pojedinca kao člana određenog kolektiva, institucije i šire društvene zajednice u suprotstavljanju i pariranju neprijateljskoj političkoj emigraciji jesu prije svega adekvatna informiranost, dobro organiziran idejno-politički i odgojni rad, uz intenzivnu aktivnost SKJ i drugih društveno-političkih organizacija. U suvremenim uvjetima civiliziranog života — otvorenosti naših granica, međunarodne cirkulacije ljudi, roba i ideja, intelektualnih kontakata s velikim brojem stranaca i stranih ustanova, problem opće sigurnosti i zaštite postaje izuzetno značajan. Upravo zbog tih ra-

zloga rad na podizanju sigurnosne kulture naših građana i radnih ljudi, mora biti primarni interes jugoslavenskog društveno-političkog sistema.

»Politička emigracija« je značajan prilog u razumijevanju aktualnih zbivanja u pozadini međunarodnih političkih odnosa, tim prije što je riječ o našoj zemlji. Ono što su autori osobito u ovoj knjizi željeli istaknuti svodi se na poruku koja može vrijediti za svako društvo — da se razumijevanje i suradnja među narodima i državama ne može postići toleriranjem političkog banditizma onih elemenata političke emigracije kojima je prošlost dala trajni kompromitirajući, antidemokratski, antinarodni, kvislinški i kontrarevolucionarni karakter.

Fran Višnar

P. Bender

6XSicherheit
Befürhtungen in Osteuropa
Köln 1971. str. 250

Knjiga Petera Bendera nastala je u doba značajnog zapadnonjemačkog vrednovanja vanjske politike i posebno njezinih rezultata ostvarenih na istoku Evrope. Polazeći od potreba da se to stanje mijenja, pisac se posebno bavi na jednoj strani mogućnostima unapređenja odnosa SR Njemačke s istočnoevropskim državama, i na drugoj strani analizira mogućnosti za realizaciju evropske sigurnosti.

Nakon uvodne analize nekih osnovnih političkih premisa evropske sigurnosti, autor posebno istražuje situaciju u DR Njemačkoj, Poljskoj, Čehoslovačkoj, Mađarskoj, Rumunjskoj i Bugarskoj, videći u tim državama značajne partnere (bilo stvarne, povijesne ili potencijalne) njemačkog vanjskopoličkog otvaranja.

Najveći dio Benderovih analiza zapadnonjemačke Ostpolitik i veza s evropskom sigurnosti u cjelini, poklonjen je drugoj njemačkoj državi koja se promatra s posebnom pažnjom. Tu je zapravo pružana kratka panorama gotovo svih najvažnijih oblasti života u DDR, a sve to u vezi s ključnim pitanjem što bi moglo donijeti realiziranje novih odnosa u Evropi stanovnicima dvije njemačke države. Naravno, da se pri tome ipak polazi prvenstveno od analize onoga što se očekuje da bi moglo biti korisno za SR Njemačku.

Iako je ostalim istočnoevropskim zemljama poklonjeno nešto manje prostora, činjenica je da ih Bender nastoji realno tretirati i da u svakoj od njih traži glavne premise djelovanja u pravcu realizacije evropske sigurnosti i suradnje. No u svakoj od tih država na prvom mjestu je analiza bivših i sadašnjim veza s Njemačkom i sve nijanse u njihovim stajalištima prema njemačkom pitanju.

Knjiga nije potkrijepljena obilnijom literaturom i na neki način to pisac dopunjuje brojnim intervjuima i razgovorima što ih je obavio u tim zemljama. Gledano u cjelini Bender pruža svjež pogled na pitanja Ostpolitik i mogućnosti realizacije odnosa na liniji SR Njemačka: Istočna Evropa u kontekstu suvremenih evropskih kretanja.

r v

Sicherheit und Zusammenarbeit in
Europa (KSZE)

Analyse und Dokumentation
H.A. Jakobsen, W. Mallmann, Ch. Meier
Köln 1973. str. 470

U nizu različitih radova koji tretiraju problematiku evropske sigurnosti

i suradnje, djelo trojice zapadnonjemačkih politologa zauzima posebno istaknuto mjesto. Pristupajući velikom poslu koji je zahtijevao odlično praeenje i poznavanje materije izvršena je selekcija golemog materijala i pripremljen je zbornik koji svojim dokumentima mora zainteresirati ne samo one stručnjake koji se bave današnjim evropskim političkim kretanjima, već i one koji se bave širim sklopom međunarodnih političkih odnosa.

Nakon vrlo kratkog uvoda iz pera prof. Jakobsena slijedi vrlo precizna ali sanarna analiza stavova evropskih država, SAD i Kanade o ideji sazivanja evropske konferencije o sigurnosti i suradnji. Iznoseći glavne vanjskopolitičke stavove po tom pitanju i stavite specifične prijedloge pojedinih država, autori luče tri skupine zemalja: članice Varšavskog ugovora, zemlje NATO- i evropske nevezane države (neutralne i nesvrstane). U tom vrlo preglednom prikazu zabilježeni su svi glavni potezi službenih vanjskopolitičkih linija i istodobno se navode osnove naznake položaja pojedinih evropskih država spram Konferencije i njezinih krajnjih ciljeva.

Iza toga u vrlo bogatom i reprezentativnom izboru dokumenata slijede 132 različita dokumenta publicistično i znanstvena rada u kojima se iznose gledanja na evropsku problematiku. U vremenskom rasponu od 1966. pa do početka 1973. ta selekcija je zaista reprezentativna, te je čitaocu omogućeno praćenje različitih inicijativa pojedinih država i njihovih odjeka. Na kraju, dan je izvanredno pregledan sinopsis dosadašnjim evropskih kretanja od poljskog prijedloga za sazivanje konferencije o evropskim pitanjima iz 1964. godine, pa do početka razgovora o smanjenju vojnih snaga u Beču 1973.

Riječ je svakako o zborniku neprolazne vrijednosti i korisnom trudu.

r v

N. M. Udgaard

Great Power Politics and Norwegian Foreign Policy

Universitetforlaget, Oslo 1973. str. 318

Politika malih zemalja, odnosno njihovi napori da se vanjskopolitičkim potezima izbore za svoje mjesto u međunarodnim odnosima, u doba ratnih godina a i kasnije, zauzima značajno mjesto u modernoj povijesti međunarodnih odnosa. Na primjeru Norveške i njezinih nastojanja da u ratnom vihoru i neposredno nakon njega u doba velike političke konfrontacije u Evropi sačuva svoje položaje i osigura nesmetani daljnji razvoj zemlje moguće je slijediti dug i mukotrpan put političke akcije jedne male evropske države.

Autor ove knjige, koja je ujedno prva studiozna analiza norveške vanjske politike, nastoji prezentirati nastojanja norveških političara da kao lideri male zemlje u odnosima s velikim silama sačuvaju svoju suverenost. Od 1940. godine pa do kraja rata oni su se usporedno s borbom za oslobođenje zemlje zalagali i za stvaranje mostova sporazumijevanja, s velikim saveznicima i za nezavisnost Norveške u duhu nove tzv. atlanske regionalne suradnje. U drugoj etapi koja je ispunjena počecima hladnoratovskog konfrontiranja na širim evropskim prostorima, koji su morali naći svog odjeka i na norveškom tlu, unutrašnjopolitički konsenzus o vanjskoj politici slabi, da bi se kasnije u trenutku prihvaćanja Marshallovog plana potpuno pocijepale političke stranke.

U trećoj etapi ispunjenoj podjelom Evrope na dva odvojena dijela podijelile su se i šire nordijske političke linije i zadan je definitivni udarac naprima za stvaranje jedinstvenog nordijskog vojno-političkog mehanizma. Analizirajući relativno kratko (sedam i pol

godina) vremensko razdoblje, koje je međutim bilo ispunjeno velikim pomicanjima u međunarodnim odnosima i izmjenama norveške vanjske politike, Udgaard je dao vrlo plastičnu sliku tadanjih kretanja u Norveškoj i na evropskom sjeveru. Rad je vrlo dobro dokumentiran i može služiti kao primjer solidno pripremljene monografije.

r v

Konferencija w sprawie bezpieczeństwa
i współpracy w Europie

Wybor dokumentów
Warszawa 1973. str. 338

Poljski institut međunarodnih odnosa izdavač je ovog vrlo interesantnog zbornika u kome su sabrana 233 teksta u cjelini ili u fragmentima, a koji se svi odnose na saziv Konferencije o evropskoj sigurnosti i suradnji.

Zbornik započinje govorom poljskog ministra vanjskih poslova Adama Rapackog u New Yorku 1964. godine na XIX zasjedanju Opće skupštine UN kada je prvi put na najširem političkom planu iznesen prijedlog o sazivanju posebne evropske Konferencije. Nakon toga slijedi niz relevantnih političkih saopćenja, deklaracija, izvadaka iz referata i govora državnika u kojima se jasno oslikava postupni put koji je trebalo preći od iznošenja ideje o Konferenciji pa do realizacije pripremljenih dokumenata u Helsinkiju.

Za razliku od zapadnonjemačkog zbornika pod redakcijom prof. Jakobsena koji u odjeljku »Dokumenti« objavluje oficijelna saopćenja i neke značajne članke i rasprave o evropskoj problematiki iz pera poznatih publicista ili znanstvenika, poljski zbor-

nik se koncentrira isključivo na službene izjave, koje su dane gotovo kompletno. Razumljivo da je posebna pažnja posvećena tekstovima iz zemalja članica Varšavskog ugovora, ali su i druge zemlje: članice NATO-a i evropske nevezane države zastupljene svim važnijim tekstovima. U prilogu zbornika je indeks koji omogućava da se vrlo lako pronađu željeni tekstovi iz pojedinih zemalja.

Na kraju napomenimo da su radovi takve vrste potrebna pomagala ne samo specijalistima vezanim uz istraživanja evropske problematike, već i svima onima koji slijede tekuća politička kretanja na našem kontinentu.

r v

Five Roads to Nordic Security

ed. by Johan Jorgen Holst

Universitetforlaget, Oslo 1973. str. 240

Ovaj kolektivni rad skupine nordijskih znanstvenika postavio je za svoj cilj da prikaže tradicije, perspektive, interese i stanovite dileme koje stoje u vezi s realizacijom širih ideja evropske sigurnosti, ali isto tako sastavni su dio tzv. nordijske sigurnosti. No, osim iznošenja vrlo preciznih i razrađenih podataka autori nastoje detaljno objasniti pojedine političke poteze svojih zemalja, što omogućava komparativno praćenje sazrijevanja različitih ideja i njihovo usklađivanje ili razilaženje s nordijskim širim planovima.

Island, Finska, Norveška, Danska i Švedska, koje čine jedinstvenu nordijsku cjelinu, u svojim dosadašnjim vojno-političkim opredjeljenjima pošli su različitim putovima i tekući napori oko stvaranja jedinstvenog evropskog siste-

ma sigurnosti suradnje, ponukali su ih da aktivno ispituju prošlost, sadašnjost i budućnost svoje sigurnosti.

Iako je zbog specifičnog razvoja svake države dosta teško praviti neke paralele, koje bi bile sasvim primjenjive na svih pet nordijskih zemalja činjenica je da sve one zajedno vide u mogućnostima stvaranja novih evropskih odnosa priliku da se pozitivna dostignuća na evropskom kontinentu prenesu i na Sjever. Međutim, kako to i autori jasno podvlače, dosadašnje razlike, opredijeljenost i iskustva vjerovatno će učiniti da će pitanjima ostvarenja nacionalne sigurnosti svaka nordijska zemlja prilaziti na svoj specifičan način.

Osim uvodnih studija pet istaknutih nordijskih eksperata pridodana je i vrlo bogata dokumentacija koja obrazlaže najvažnije unutrašnje političke i vanjskopolitičke odluke nordijskih zemalja. Rad je u cjelini vrlo temeljan i dokumentiran i kao prvi takve vrste svakako zaslužuje posebnu pažnju.

r v

Vojin Dimitrijević

POJAM BEZBEDNOSTI U MEĐUNARODNIM ODNOSIMA

Savez udruženja pravnika
Jugoslavije, Beograd 1973. str. 111

Knjiga Vojina Dimitrijevića je jedna od rijetkih koja pokušava na sistematičan način razjasniti pojam bezbjednosti ili sigurnosti u međunarodnim odnosima.

U mnogim područjima čovjekovog života bezbjednost ili sigurnost je jedan od najviše spominjanih ali i najmanje objašnjavanih pojmova i to iz

nekoliko razloga. Samo kratko uspoređivanje oznaka koje se za taj pojam upotrebljavaju u najvažnijim svjetskim jezicima pokazuju da te oznake ne podrazumijevaju uvijek isto, što ne znači samo otežano sporazumijevanje nego i mogućnost različitog shvaćanja suštine samog pojma. Tako se na engleskom jeziku bezbjednost ili sigurnost prevode sa dva termina: *security* i *safety*, na francuskom sa *sécurité* i *sûreté*, na njemačkom riječima *sicher* i *Sicherheit*, a na ruskom riječima *bezopasnyi* i *bezopasnost*. U našem jeziku upotrebljavaju se izrazi bezbjednost i sigurnost koji jesu i nisu sinonimi. Daljnja teškoća u terminološkom određenju bezbjednosti i sigurnosti jest njeno određenje i definiranje kao i upotreba u nizu disciplina društvenih i prirodnih nauka (socijalna sigurnost, pravna sigurnost, javna bezbjednost, saobraćajna bezbjednost, sigurnost pri radu, opća sigurnost itd.). No, usprkos svih teškoća oko određenja pojma bezbjednost ili sigurnost izvjesno je da se potreba za bezbjednošću ili sigurnošću temelji na težnji k predvidljivosti i sigurnosti u pogledu sudbine najvažnijih dobara i vrijednosti kojima pojedinac i uža ili šira zajednica raspolažu ili im streme. Težnja ka sigurnosti je jedan od osnovnih motiva ljudskog ponašanja.

Knjiga je podijeljena u tri poglavlja. Prvo, *bezbjednost i politička zajednica*, u kojem se poglavlju uz uvodne napomene i neka terminološka pitanja već gore naznačena govori o državi kao jamcu lične sigurnosti, zatim o državnjoj i nacionalnoj sigurnosti kao osnovnim pojmovima koji se koriste u međunarodnim političkim odnosima. Drugo poglavlje, *značenje bezbjednosti u odnosima među državama*, razmatra bezbjednost kao »sistem obaveza radi sprovođenja putem zajedničke međunarodne akcije postojećih ograničenja prava na rat« iz kojeg su se shvaćanja razvila

tri nešto jasnija pojma i to: strategijska nacionalna sigurnost, međunarodna sigurnost i kolektivna sigurnost. Autor ukazuje i na mogućnost zloupotrebe i krivotvorenja kako nacionalne sigurnosti tako i međunarodne, prije svega stoga jer ona podrazumijeva hijerarhiju vrijednosti, gdje se ne rijetko umjesto višeg, međunarodnog dobra, može podmetnuti parcijalno dobro. Tome su naročito sklone velike sile, koje zbog svojih »univerzalnih« interesa imaju jaku težnju da svoju sigurnost izjednače s međunarodnom. Treće poglavlje, *zaštita bezbjednosti u međunarodnim odnosima*, razmatra načine na koje se države zajednički brinu o svojoj i međunarodnoj sigurnosti. U okviru podjele načina osiguranja sigurnosti država jedne spram druge i u okviru međunarodne zajednice govori se o: *savezu*, kao sistemu osiguranja u kojem se države članice saveza obavezuju da će nacionalnu sigurnost članica saveza smatrati kao svoju i braniti je dogovorenim sredstvima. Ideološke pretpostavke, kao i sličnost društveno-političkih uređenja su veoma bitni činioci ovakvog načina zbližavanja i osnovni oblici takvog trajnog svrstavanja danas se nalaze u Istočnoj Evropi i sjevernoatlantskom području. U tom smislu je i intervencija shvaćena kao preventivna akcija za zaštitu tuđe državne sigurnosti, koja se osjeća kao vlastita nacionalna sigurnost; zatim se govori o *ravnoteži snaga*, kao sistemu osiguranja zasnovanom na faktoru moći, a kako pak moć stalno varira, ne stvaraju se trajnije zajednice sigurnosti, već samo koalicije, koje se neprekidno mijenjaju da bi se uspostavljala ravnoteža, koju remeti upravo sam mehanizam na kojem sistem ravnoteže snaga počiva, a to je neprestana težnja za povećanjem moći da bi se stigao i prestigao moćniji od sebe.

Nadalje se govori o *kolektivnoj sigurnosti* kao sistemu osiguranja bez unaprijed određenog protivnika, usmjereno unutar država i temeljeno na obvezi pritanja u pomoć onom subjektu koji je žrtva agresije bez obzira na to koji drugi pripadnik nasrće na njegovu nacionalnu sigurnost. Sistem kolektivne sigurnosti ide na spriječavanje napadačkog rata i štete koje bi on mogao izazvati. Suštinska norma kolektivne sigurnosti nije zabrana rata, već postulat izražen i u Društvu naroda, po kojem se napad na jednu članicu sistema kolektivne sigurnosti smatra i napadom na sve ostale. Sigurnost jednog je sigurnost svih i to nije samo izraz nesebičnosti već i priznavanje veze između nacionalne i međunarodne sigurnosti po kojem nekažnjeni napad na nečiju nacionalnu sigurnost ugrožava i umanjuje i sigurnost onih koji nisu s tim događajem neposredno vezani. No, da bi kolektivna sigurnost kao sistem zaštite odnosno način zaštite u međunarodnim odnosima imao svoje puno opravdanje trebao bi se konstituirati kao sistem zaštite međunarodne sigurnosti u punom smislu te riječi, a ne kao postupak za kolektivno jamstvo svih nacionalnih sigurnosti. Kolektivna sigurnost je dakle, samo jedno od sredstava za zaštitu sigurnosti, nacionalne ili međunarodne, ograničeno time što je usmjereno na primjenu sile i odgovara na nju.

Dalje se u okviru načina zaštite sigurnosti u međunarodnim odnosima govori o »*svjetskoj državi*« ili »*svjetskoj vladi*«, i to kao federaciji država ili jedinstvenoj svjetskoj državi. Međutim, cijela je ta ideja prije svega teško ostvarljiva, a zatim i u suprotnosti s cijelim sklopom shvaćanja prava na samoopredjeljenje.

I konačno, *razoružanje* kao višestrani proces u pravcu zaštite nacionalne i

međunarodne sigurnosti, također nije samostalno i jedino sredstvo zaštite, već neophodan preduvjet jednog šireg sistema mjera za ostvarivanje međunarodne sigurnosti, koji treba da ispunjava dvije funkcije koje i samo razoružanje ponovno traži: da razoružanje da pravi cilj i da stvori sistem trajne razoružanosti, odnosno stanje u kojem nema razloga za ponovno naoružavanje.

U zaključku — *sigurnost i teorija nesvrstanosti*, autor ističe da sva razmatrana sredstva za zaštitu međunarodne sigurnosti u okviru definiranog pojma bezbjednosti, odnosno sigurnosti u međunarodnim odnosima, imaju svoje bitne nedostatke, jer se polazeći od upotrebe sile u međunarodnim odnosima svode na zaštitu zbira strategijski shvaćenih nacionalnih sigurnosti, a izlaz traže u utjecaju na tu silu, kao i u nadzoru nad njom putem određenih mehanizama. Podsticaji za rješenja koja bi bila drugačija i koja bi izlaz tražila van kategorije sile, mogu da dođu po

mišljenju autora samo od onih koji se ni teorijski nisu mogli oslanjati na silu, onih koji nisu izgubili nadu u mogućnost odnosa zasnovanih na međusobnom povjerenju — a to su male i srednje države koje su stupile na svjetsku pozornicu neopterećene pravilima i velikim »istinama« međunarodne političke igre u prošlosti. Kao jedna od najvažnijih vanjskopolitičkih odluka tih država je bilo odbijanje pristupanja blokovima i inauguriranje pozicije nesvrstavanja u međunarodnoj zajednici. Putevi za zaštitu međunarodne sigurnosti zasnovani na teoriji nesvrstanosti u međunarodnim odnosima koje autor vrlo opširno razmatra u zaključnom dijelu knjige ukazuju na pravac rješenja problema međunarodne zajednice i njeno istinsko konstituiranje na osnovama koje će trajno osigurati mir i sigurnost među državama i u svijetu uopće.

Zuvela Blanka